

Fjällräven i Skandinavien – igår, idag och i morgon.

Fjällrävens biologi

Fjällräven är en liten räv som finns i arktiska och subarktiska områden runt norra halvklotet – i Sibirien, Nordamerika, Grönland, Svalbard och Island. Fjällrävarna i Skandinavien lever i utkanten av artens viktigaste utbredningsområden.

Fjällrävens vinterpäls har den högsta isoleringsförmågan som är uppmätt bland däggdjur – den kan klara temperaturer under -40°C utan att öka förbränningen. I de mest extrema arktiska miljöerna lever den i temperaturer som ibland sjunker ned mot -70°C .

Med en normal vikt på 3-5 kg är fjällräven ungefär hälften så stor som sin släkting rödräven. Fjällräven förekommer i två färgvarianter som efter vinterpälens färg kallas *viträv* respektive *blåräv*. Viträven har en helvit vinterpäls. Under sommaren byter den till en päls som går i brunt till grått på huvud, rygg och ben. Magen, sidorna och nosens undersida har en ljusare, gulvit färg. Blåräven är enfärgat mörkbrun till blåsvart året om. En hona kan föda ungar av båda färgvarianterna i en och samma kull. I Skandinavien dominerar den vita varianten.

Fjällräv (viträv) i vinterpäls.

Foto (hägn): Mats Ericson / taigaphoto.se

Fjällräven är en opportunist som äter vad den kan komma över, inte minst kadaver och rester efter vad andra rovdjur har dödat. Men att leva på vad andra har lämnat efter sig räcker inte.

Fjällrävar som lever i arktiska kustområden livnär sig i stor utsträckning på fåglar och fågelägg, samt vad de i övrigt kan hitta i form av kadaver och annat ätbart. Rävar som lever i områden med isbjörn följer gärna i isbjörnarnas spår för att snylta på resterna efter björnarnas säljakter. Tillgången på föda för dessa rävar är förhållandevis likartad från år till år och det återspeglar sig på valpkullarnas storlek som är ungefär lika stora varje år.

I skandinaviska fjällområden är smågnagare, främst fjälllämmel, rävarnas enskilt viktigaste föda. Smågnagarna varierar kraftigt i cykler, där gnagartoppar normalt inträffar med 3-5 års mellanrum. Skandinaviens fjällrävar har under lång tid utvecklat en strategi som innebär att de under goda gnagarår kan föda många valpar, ibland närmare 20 valpar i en kull. Under bottenåren misslyckas de ofta helt med att reproducera sig. De flesta av de valpar som ändå föds dör redan som mycket unga. Våra fjällrävars överlevnad är därför beroende av att valpar som fötts under toppåren förmår överleva något eller några bottenår för att sedan reproducera sig under nästa gnagartopp.

Fjällräven i Skandinavien gräver sina lyor i sandkullar, ibland i hålor bland stenar, nästan alltid ovanför trädgränsen och ofta i anslutning till mindre vattendrag. En och samma lya kan användas av flera generationer och innehålla över 100 ingångar. Honan föder valparna i månadsskiftet maj-juni efter en dräktighetsperiod som varar i 51-54 dagar. Tiken och hannen hjälps åt att föda upp och uppfostra valparna.

Fjällräven kom invandrande efter istiden

Fjällräven invandrade till Skandinavien någon gång efter den senaste istiden. Men – material från arkeologiska utgrävningar har visat att fjällräven förekom i Skandinavien långt tidigare. De första fynden har daterats till 36 000 år före nutid. Arkeologiska fynd antyder att fjällräven kan ha varit ovanlig och kanske till och med tillfälligt borta under värmeperioden 9 000 – 5 000 år före nutid. De senaste 5 000 åren har den lilla räven dock varit en del av Skandinaviens djurvärld och fjällräven har också lämnat efter sig ett stort antal fynd från 5 000 år tillbaks i tiden fram till nutid. (Frafjord & Hufthammer 1994)

Uppskattningar av hur mycket fjällräv som en gång fanns i Skandinavien är naturligtvis svåra att göra. Antalet lyor i fjällkedjan är tydliga tecken på att fjällräven tidigare i historien har varit betydligt vanligare än idag. Lyornas lägen visar också att fjällrävarna tidigare var spridda över större delar av fjällområdet.

Under 1800-talet var fjällräven ännu vanlig i våra fjäll

I ett försök att uppskatta antalet fjällrävar under 1800-talet har man gjort jämförelser med Sibirien. Man har då antagit att nuvarande tätheter av fjällräv i Sibirien skulle kunna vara jämförbara med de skandinaviska, åtminstone under delar av 1800-talet. Enbart den svenska populationen skulle i så fall ha bestått av ca 4 000 individer. (Angerbjörn m fl 1999) Om man antar att populationen i Norge var ungefär lika stor, skulle fjällrävspopulationen i Skandinavien, under delar av 1800-talet, ha bestått av kanske 8 000 individer. Under goda lämmelår kan här ha funnits uppemot 15 000 fjällrävar. (Angerbjörn m fl, 2008 Projekt Fjällräv SEFALO+, Layman's report)

Uppgifter om antalet skjutna eller fångade fjällrävar under 1800-talet och under 1900-talets första årtionden, i Norge och i Sverige, visar också att fjällräven en gång var en vanlig art i skandinaviska fjällområden. I Handlingsplan for Fjellrev i Norge 2003 kan man läsa att fyra jägare, under åren 1880-1881, fångade nästan 400 fjällrävar på Varangerhalvøya. Tidigare uppskattningar har visat att det i Norge fångades ca 2 000 fjällrävar årligen under perioden 1879-1922. (Collet 1912)

Liknande uppgifter finns även från svensk sida och det är ingen tvekan om att fjällräven under 1800-talets slut och början av 1900-talet var en art som satte sin prägel på djurlivet i skandinaviska fjällområden.

Jakten på fjällrävens skinn

Fram till början av 1900-talet var fjällräven ännu förhållandevis vanlig i både norska och svenska fjällområden. Under slutet av 1800-talet och under 1900-talets första decennier jagades den intensivt, som en följd av kraftigt stigande skinnpriser. (Lönnerberg 1927, Zetterberg 1945)

Under 1870-talet steg fjällrävens skinn i värde. Då låg priset på 50 öre. Tjugo år senare hade priset stigit till 8 kr för att i början av 1900-talet vara uppe i 10-15 kr. Därefter sjönk priserna, men steg sedan igen till rekordnivåer. År 1925 var priset uppe i 200 kr för ett vitt fjällrävskinn. För ett fint blårävskinn kunde man då få betala 500 kr, i sällsynta fall ända upp till 1 000 kr. (Zetterberg 1945, Två Fredlösa) I dåtidens penningvärde var det väldigt mycket pengar och de duktigaste jägarna kunde på kort tid tjäna in flera årslöner på sin fjällrävsjakt. Som en följd av den mycket omfattande jakten minskade antalet fjällrävar drastiskt.

När fjällräven fridlystes – i Sverige 1928, i Norge 1930 och i Finland 1940 – var den redan hotad till sin existens i hela vår Skandinaviska fjällkedja och i Finland. Kanske kom fridlysningen alltför sent, när fjällrävstammen i Skandinavien redan hade jagats ned till så låga nivåer att den därefter fick svårt att återhämta sig.

I skriften *Fjällrävstammen i Sverige 1926* (Kungliga svenska Vetenskapsakademiens skrifter i naturskyddsärenden, 1927) beskriver Einar Lönnerberg fjällrävens situation i Sverige vid den tiden, två år före fridlysningen. "...det framgår tydligt att fjällrävstammen i mycket stora delar av sitt forna utbredningsområde redan är utrotad och att ett liknande öde hotar den även på flertalet andra ställen där den ännu finnes". Tyvärr var utvecklingen för fjällräven i Norge likartad. (Høst 1935)

Efter fridlysningen

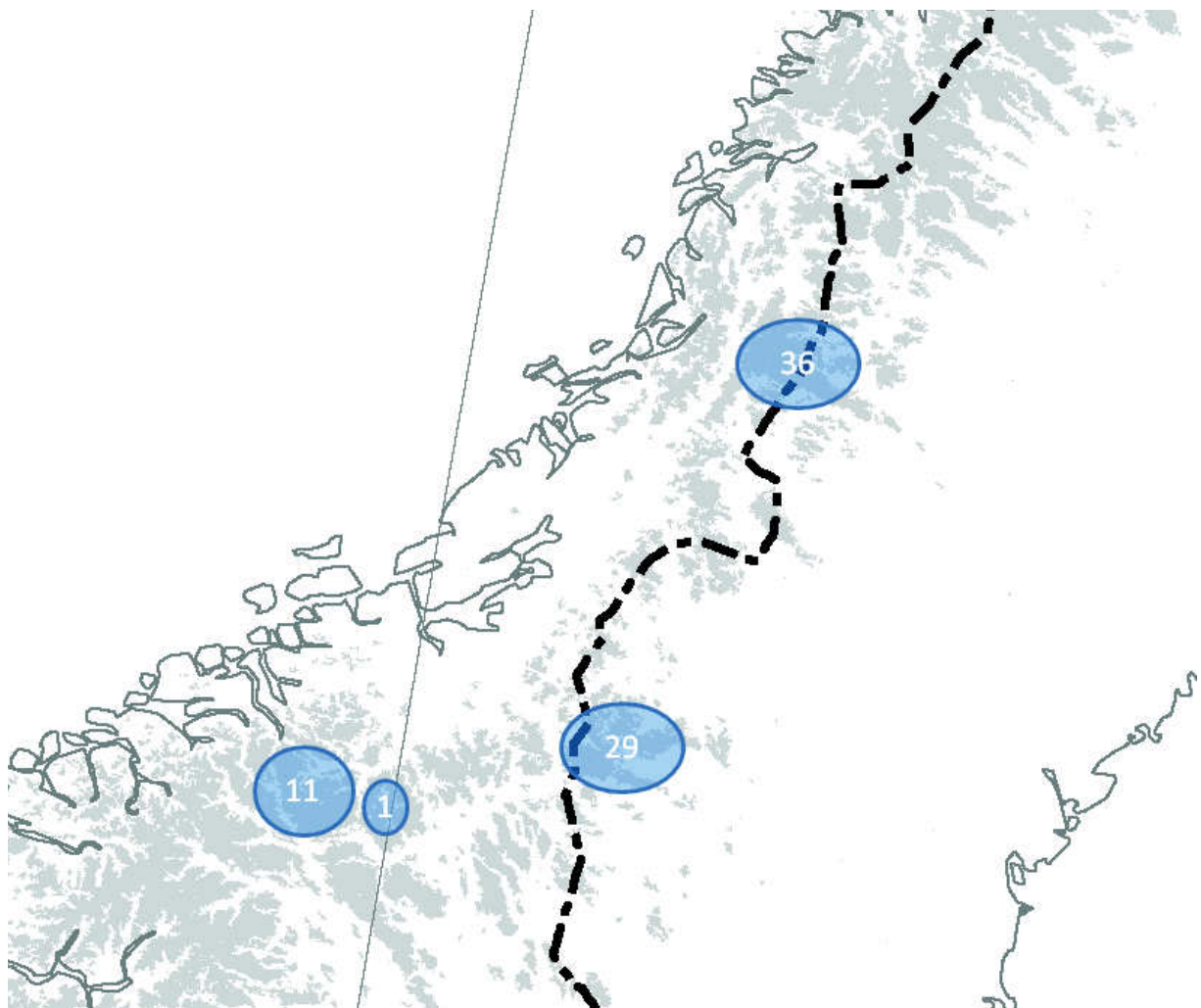
Den omfattande jakten på fjällräv innebar att antalet fjällrävar i vår skandinaviska fjällkedja reducerades till mycket låga nivåer. Troligen var stammen vid fridlysningen redan så liten att den därefter hade svårt att klara de perioder med dålig födotillgång som följer efter goda lämmelår.

Efter fridlysningen kan man nog säga att fjällräven mer eller mindre föll i glömska. Det var först från 1970-talet och framåt som man åter på allvar började intressera sig för fjällräven i Skandinavien – då som en art som var hotad till sin existens i både Norge och Sverige. Man började då att kartlägga förekomsten av fjällrävslyor längs vår skandinaviska fjällkedja. I samband med kartläggningen av lyor började man också inventera fjällräven för att påvisa föryngringar och undersöka hur fjällräven lyckades reproducera sig och föda upp sina valpar under olika år.

Antalet fjällrävspar som föder valpkullar varierar kraftigt mellan olika år, en normal variation som har sin grund i varierande tillgång på föda i form av fjälllämmel och andra smågnagare.

Variationen är alltså naturlig och i sig inget att oroa sig för. Men problemet för fjällräven är att det totala antalet individer, i hela Skandinavien, är alltför få. När fjällräven dessutom förekommer endast i små åtskilda delpopulationer, med förhållandevis små möjligheter till naturlig vandring mellan populationerna, blir situationen än svårare för den lilla räven.

Figuren nedan visar antal föryngringar av fjällräv 2011 i Felles Fjellrevs kärnområden och i områden som gränsar direkt till dessa kärnområden, huvudsakligen i Nord- och Sør-Trøndelag i Norge och i Jämtlands län i Sverige. Ett av Felles Fjellrevs viktigaste mål är att genom olika åtgärder underlätta för fjällräven att återetablera sig i fjällområden mellan dessa kärnområden för att på så sätt skapa ett större sammanhängande område med förekomst av fjällräv.

Hotad – men ännu finns det hopp

I Skandinaviens fjällområden lever idag en liten rest av en fjällrävspopulation som en gång var betydligt större. Det är osäkert exakt hur många fjällrävar som finns idag. I en rapport från Projekt Fjällräv i Sverige 2008, anges att den skandinaviska populationen då bestod av drygt 200 vuxna individer, varav ca 140 st i Sverige och ca 75 st i Norge. (Angerbjörn m fl 2008, Projekt Fjällräv SEFALO+, Layman's report) I en rapport, från NINA 2008, anges att det inte fanns fler än 50 vuxna fjällrävar i Norge, som en del av en gemensam Fennoskandisk fjällrävspopulation på ca 120 vuxna individer. (Eide m fl 2008, NINA Rapport 389, Fjellrev i Norge 2008)

Dess värre är situationen för fjällräven i Finland katastrofalt dålig. Under 2000-talet har så här långt inte en enda föringring konstaterats och fjällräven måste idag tyvärr betraktas som utrotad i Finland. (Angerbjörn m fl 2008, Projekt Fjällräv SEFALO+, Layman's report)

Fjällräven i Skandinavien är alltså akut hotad och den är sannolikt vårt mest hotade större däggdjur. Ingen vet hur länge fjällräven kommer att finnas kvar i våra fjäll, men det finns hopp.

Sedan slutet av 1990-talet görs insatser, i delar av fjällområdet, för att förbättra och på sikt säkra fjällrävens överlevnad i Skandinavien. Insatserna – såsom kartläggning av lyor, årliga inventeringar och kontroll av föringringar, stödutfodring av fjällrävar och reduktion av antalet konkurrerande rödrävar i vissa fjällrävsområden – har gett positiva resultat. I Norge har man etablerat en avelsstation där man föder upp fjällrävar som sedan sätts ut i lämpliga fjällrävsmiljöer. Sammantaget finns möjligheter att hjälpa fjällräven att överleva i våra fjäll.

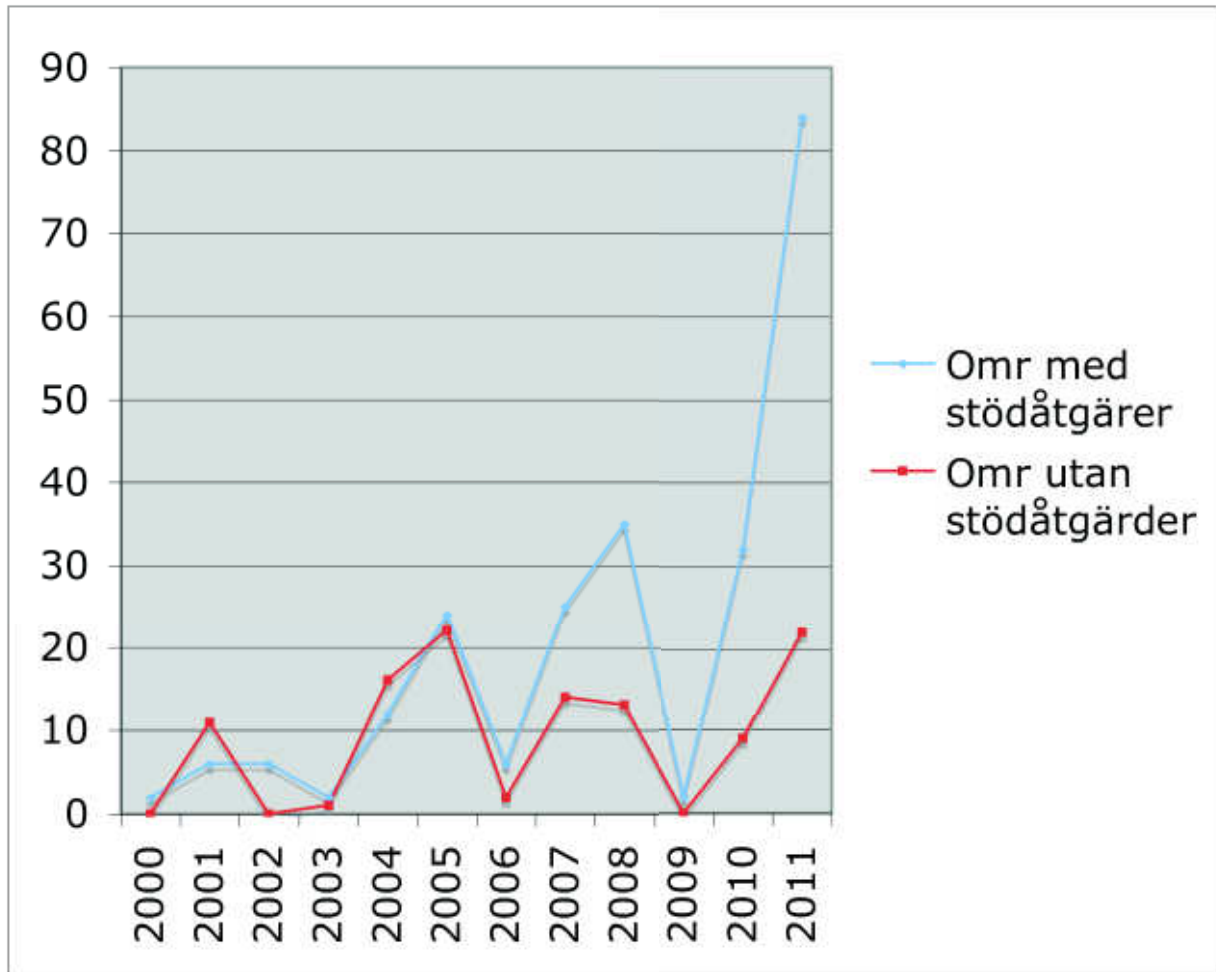
EU/InterReg-projektet Felles Fjellrev har tagit över stafettpippen

InterReg-projektet Felles Fjellrev är ett till hälften EU-finansierat bevarandeprojekt för fjällräv. Projektet, som ägs av Direktoratet for naturforvaltning i Norge och Länsstyrelsen i Jämtlands län, arbetar nu vidare med fortsatta åtgärder för att hjälpa fjällräven i Trøndelag och Jämtlands län. Projektet bedrivs i nära samarbete med Norsk Institutt for Naturforskning, NINA och Stockholms universitet, Zoologiska institutionen.

Ett övergripande mål är att genom olika stödåtgärder gynna fjällräven i så kallade "Stepping stone"-områden, d v s fjällområden som ligger mellan fjällrävens tre kärnområden i Trøndelag och Jämtlands län – Helags/Sylarna, Børgefjell/Borgafjäll och Dovrefjell. Med detta hoppas man kunna hjälpa fjällräven att sprida sig över betydligt större områden än idag.

Många fler föringringar i områden där man aktivt stöder fjällräven på olika sätt

Utvecklingen av fjällrävstammen i Norge och Sverige framgår av diagrammet nedan som visar antalet kullar som fötts i Skandinavien under åren 2000-2011. Utvecklingen visar att områden där man genomför stödåtgärder fortfarande hyser fjällrävar som kan föda fram nya kullar under goda lämmelår. Men, där inga stödåtgärder genomförs föds få eller inga valpar, ens under lämmelåren – där finns helt enkelt för få fjällrävar.

Trøndelag och Jämtlands län sticker ut som Skandinaviens bästa fjällrävsland

Enbart inom de områden där Felles Fjellrev är verksam, Trøndelag i Norge och Jämtlands län i Sverige, konstaterade man 48 förnygringar år 2011. Det innebär att ca 45 procent av alla kända förnygringar av fjällräv i Skandinavien det året låg inom den mindre del av vår gemensamma fjällkedja där Felles Fjellrev är verksam. Sannolikt resultatet av flera år med omfattande stödåtgärder i kombination med återkommande lämmelår under 2000-talet.

Under ett så bra lämmelår som 2011 borde man normalt ha haft betydligt fler förnygringar av fjällräv även i övriga delar av vår skandinaviska fjällkedja. Där fjällräven fortfarande förekommer, även i områden där man inte genomfört några stödåtgärder, skedde också förnygringar.

Men - fjällrävspopulationen i Skandinavien, så som den ser ut idag, består av ett mindre antal överlevande kärnbestånd. Mellan dessa kärnbestånd finns ett antal delområden – områden där det tidigare har funnits fjällräv men där det idag helt saknas fjällrävar som kan svara på goda gnagarår. Några av dessa mellanliggande delområden utgörs av de Stepping Stone-områden där projekt Felles Fjellrev har ambitionen att hjälpa fjällräven att återetablera sig.

Vill du veta mer om fjällräven och projekt Felles Fjellrev är du välkommen att höra av dig till undertecknad projektledare för Felles Fjellrev.

Mats Ericson mats@taigaphoto.se

Phone: +46 70 647 52 25